

Sport als derde opvoedingsmilieu (1)

Samen gericht werken aan een pedagogische sportcultuur

Sport wordt, naast gezin en onderwijs, wel het derde opvoedingsmilieu genoemd. Echter, dit is gemakkelijker gezegd dan gedaan! Immers, waar gezin en onderwijs sinds jaar en dag worden gezien als vanzelfsprekende settings waar kinderen worden opgevoed, is dit voor sport nog helemaal niet zo onbetwistbaar. Alleen een uurtje sport aanbieden, de training als technische opbouw van oefenstof zien, wedstrijden en competitie organiseren, maakt niet dat jeugdigen als vanzelf worden opgevoed door sport en dat sport bijdraagt aan de persoonlijke en sociale ontwikkeling. De cijfers naar grensoverschrijdend gedrag in de sport (Vertommen e.a., 2016) laten ook zien dat sport niet altijd leuk en gezellig is en jeugdigen daar ook zelfs ernstige schade door kunnen oplopen. Dit vraagt om een bewuste visie over die opvoedende rol. Hoewel de afgelopen drie decennia binnen onderzoek en programma's meer aandacht is voor de opvoedkundige waarde in en door sport, is het voor verenigingen nog altijd niet gemakkelijk om deze rol in en aan te nemen. In dit artikel geven we een aantal handvatten dat sportverenigingen kan helpen bij het creëren van een pedagogisch sportklimaat (deel 1) en de daarvoor noodzakelijke cultuurverandering in gang te zetten (deel 2).

TEKST NICOLETTE SCHIPPER-VAN VELDHOVEN EN JOHAN STEENBERGEN

Een pedagogisch sportklimaat - een gezamenlijke verantwoordelijkheid

Binnen een pedagogisch sportklimaat staat de persoonlijke en sociale ontwikkeling van de sportende jeugd centraal (Schipper-van Veldhoven, 2016a). Oftewel 'Kind Centraal' in plaats van het gebruikelijk 'Sport centraal', met het grote accent op winnen, presteren en technieken. Binnen de sport zijn tal van voorbeelden waar, of we nu willen of niet, pedagogisch handelen noodzakelijk is. Een team is te hoog ingedeeld en verliest ieder weekend met forse cijfers. Als coach wil je het team en de spelers gemotiveerd houden, zodat ze toch plezier ervaren en ook wat leren. Hoe doe je dat als coach en hoe zorg je ervoor dat kinderen toch succeservaringen hebben? Soms ben je als trainer aan het zoeken naar goede oefenstof die aansluit bij wat iemand nog (net) kan. Niet te moeilijk, ook weer niet te eenvoudig, maar aansluiten bij de mogelijkheden van kinderen. Een hele uitdaging, vooral als het ook nog

gaat om een team met kinderen die van elkaar verschillen, zowel in sociaal als motorisch opzicht. In een team valt het je op dat de sfeer onderling niet altijd goed is. Er wordt onderling gemopperd, sommige kinderen sneeuwen wat onder en er is groepsvorming. Wat kun je

**“Je gaat het pas zien als je het doorhebt”
(Johan Crujff)**

als trainer/coach doen om dit te doorbreken? Welke groepsdynamische processen zijn hier werkzaam en welke manieren zijn er om dit als trainer positief te beïnvloeden? Maar ook, hoe creëer je nu een klimaat waarbinnen de sporters ook daadwerkelijk een omgeving ervaren die (psychologisch) veilig is? Dat wil zeggen,

Foto Hans Dijkhoff

▲ *Moote duik* een omgeving waarin openheid is en een sfeer van vertrouwen tussen de sporters onderling en in relatie met coaches en trainers is.

Zo zijn er tal van voorbeelden te geven, en in het kader van dit artikel kunnen we slechts enkele opvoeren, waarin pedagogisch handelen centraal staat. Dus niet alleen als er sprake is van ongewenst of zelfs grensoverschrijdend gedrag, maar vooral ook waar het gaat om aan te sluiten bij de leef- en belevingswereld van kinderen en hoe een klimaat te creëren van onderling vertrouwen, waarbinnen plezier de boventoon voert en er ook goed gepresteerd wordt.

Daarbij is het niet één iemand die verantwoordelijk is voor een pedagogisch sportklimaat, maar verschillende actoren binnen een sportvereniging dragen hierin een verantwoordelijkheid (Schipper- van Veldhoven, 2018). Actoren als bestuursleden, trainers, coaches, ouders, jeugdcoördinatoren en scheidsrechters vormen een sociaal systeem waarbinnen tal van wederzijdse verbindingen bestaan tussen actoren die elkaar op één of andere manier beïnvloeden. Stel, een trainer maakt voorafgaande aan het seizoen met jeugdspelers van een team en de ouders afspraken over gewenst gedrag, dan heeft dit ook invloed op het gedrag van de

spelers en ouders. Een bestuur dat gedragsregels heeft opgesteld en toeziet op de naleving hiervan, zal bijdragen aan een pedagogisch sportklimaat. Spelers die elkaar aanspreken op sportiviteit en respect tijdens een wedstrijd, dragen bij aan een goede sfeer.

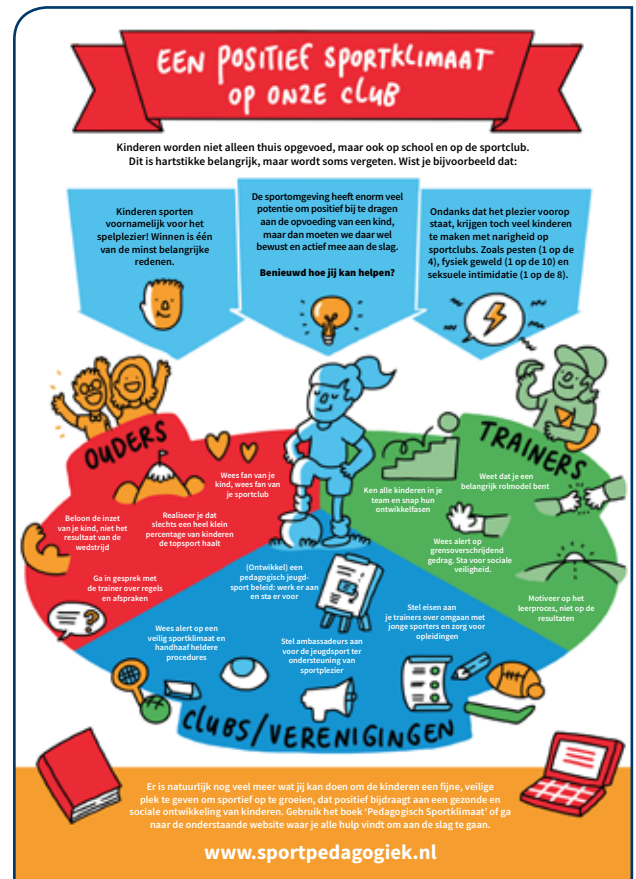
Pedagogisch handelen is niet altijd gemakkelijk

Soms zijn er situaties die niet zo gemakkelijk zijn. Wat te doen met een speler die zich, ondanks meerdere waarschuwingen, ongewenst blijft gedragen? En maakt het verschil voor een trainer dat het hier om de beste speler gaat? Hoe spreken we een ouder aan die veel doet voor de club, maar zich aan de rand van het veld soms wat te uitdrukkelijk met de wedstrijd bemoeit? Er zijn tal van situaties binnen de sport (of sportvereniging) die te maken hebben met gedrag en het beïnvloeden hiervan en waar geen blauwdruk is over hoe te handelen. Vaak is er sprake van handelingsverlegenheid (Steenbergen & Romijn, 2018, pp. 9/10). Aan deze handelingsverlegenheid liggen vaak verschillende oorzaken ten grondslag. Bijvoorbeeld onduidelijkheid over het probleem of de signalen. Dit kan optreden bij een speler van wie je het vermoeden hebt dat deze iets heeft gestolen. Je twijfelt, want het is iemand die

zich altijd goed gedraagt tijdens de trainingen en wedstrijden. Kloppen de signalen en moet je een het gesprek met hem aangaan, met het gevaar dat er niets van klopt en je veel overhoop haalt doordat je iemand vals beschuldigt? Ook kan het zijn dat er simpelweg een gebrek aan kennis en ervaring is, en/of achtergrondkennis over de jeugdige(n). Een trainer heeft van alles geprobeerd om een goede sfeer in het team te krijgen, zoals aanspreken, belonen en individuele gesprekken voeren, maar zonder resultaat en de trainer is letterlijk door zijn 'didactisch en pedagogisch repertoire' heen. Er kunnen diverse redenen zijn waarom niet op een effectieve manier wordt gehandeld. We zien in de context van sport, en dan hier specifiek binnen de sportvereniging, veel voorbeelden van handelingsverlegenheid. De manier om hiermee om te gaan, is niet zwart-wit, maar bevindt zich soms in grijs gebied. Vaak neemt de moeilijkheid nog toe omdat het gaat om het beïnvloeden van attitudes en gedragingen die gezamenlijk 'de' cultuur van een sportvereniging bepalen (zie deel 2). Het vraagt om het verankeren van het pedagogisch denken in het DNA van trainers en sportclubs. Om dit proces te ondersteunen hebben we het pedagogisch kompas in de sport ontwikkeld. In samenspel met inzichten in factoren die de gewenste cultuurverandering kunnen ondersteunen werken we samen aan een pedagogisch sportklimaat.

Het pedagogisch kompas in de sport

Een eenduidige definitie van pedagogisch sportklimaat is verre van gemakkelijk. Er is simpelweg geen internationale overeenstemming over de definitie (Tinning, 2012; zie ook Schipper-van Veldhoven, 2016b). Vanuit een uitgebreide literatuurstudie (Schipper- van Veldhoven, 2016a; Fix e.a. 2017), naar mogelijke richtinggevende theorieën en hun kenmerken onderscheiden wij vier pijlers waarop een pedagogisch sportklimaat rust (Schipper- van Veldhoven, 2018). Wij noemen dit het pedagogisch kompas in de sport.

Deze 4 pijlers zijn:

- **Ontwikkelingsgericht klimaat:** er is een omgeving nodig die op een goede wijze de (holistische) ontwikkeling van jeugdigen ondersteunt. Een passend en flexibel (individueel) sportaanbod, waarbij trainers en coaches aandacht geven aan motorische, sociale en persoonlijke verschillen in het ontwikkelingsniveau van alle kinderen. Dit vraagt om een juist evenwicht te vinden tussen 'willen winnen' en 'persoonlijke ontwikkeling', tussen investeren in de beste teams en in alle andere teams. Alle jeugdigen hebben recht op goede didactische begeleiding (het wat) en een passend aanbod. Op clubniveau vraagt dit dus om het aanstellen van goede trainers en coaches waar je eisen aan stelt en waar wordt nagedacht over het aanbod op de club.

Alle jeugdigen hebben recht op goede didactische begeleiding (het wat) en een passend aanbod

- **Motiverend klimaat:** plezier is de belangrijkste reden voor jeugdigen om te blijven sporten. Plezier ontstaat als je iets goed kunt en positief wordt bekrachtigd. Dit vraagt om veel en positieve aandacht van trainers/coaches tijdens het leerproces en aan het toeschrijven

Bron: N. Schipper van Veldhoven (2020). Presentatie Kenniscafé Op naar een pedagogisch sportklimaat. Kenniscentrum Sport en Beweging.

van het behalen van successen aan eigen kracht. Ook dit vraagt om goede didactische begeleiding (het hoe) voor alle jeugdigen.

- **Zorgzaam klimaat:** jeugdigen willen het gevoel krijgen ergens bij te horen. Daarom is het belangrijk dat ook in de sport relationele en sociale vermogens, zoals onderlinge betrokkenheid, aardig zijn en zorgen voor elkaar, bewust worden ontwikkeld. De relatie tussen de ‘opvoeder’ en de jeugdigen is hierbij essentieel alsook het goede voorbeeld geven. Dit vraagt om zelfreflectie van de volwassenen/ de begeleiders, dat zij in de spiegel kijken en zich afvragen ‘wat is mijn stijl van begeleiden?’. Dit vraagt van de begeleiding en van de club goede communicatieve vaardigheden.
- **Sociaal veilig klimaat:** vanuit een gevoel van veiligheid wordt een optimaal leerklimaat geschapen. Een jeugdige moet waardig en onbedreigd zichzelf kunnen zijn in een omgeving die psychische en fysieke veiligheid garandeert. Dit vraagt van de begeleiding een goed inzicht in groepsdynamische processen en het bespreekbaar maken van gedragsproblemen. Daarop inspelen schept vertrouwen en helpt grensoverschrijdend gedrag te voorkomen. Het vraagt van de club om een optimaal preventief en repressief beleid, zodat men weet wat te doen als een incident plaatsvindt.

De vier pilaren geven een *theoretisch* onderscheid aan. Het kompas werkt zo als een kader bij het nadenken over situaties en vraagt aandacht voor alle vier de pilaren binnen een training en/of in de visie van een sportclub. In de praktijk van het handelen zal gedrag ‘door elkaar lopen’, zal het zorgzame aspect absoluut onderdeel zijn van het veilige aspect bijvoorbeeld maar zijn voor het didactisch aspect (bovenste deel van het kompas) weer andere kwaliteiten nodig dan voor het relationele (onderste deel kompas). Ook roept het kompas op om jeugdigen te begrijpen in kind zijn (linker deel van het kompas) en voor hen een gunstige leercontext te creëren (rechter deel van het kompas). Als we jeugdsport optimaal willen inzetten als maatschappelijke oefenterrein, voor persoonlijke en sociale ontwikkeling dan geeft het pedagogisch kompas in de sport de ‘vaarrichtingen’ aan.

Creëren van een pedagogisch sportklimaat betreft echter nooit een eenmalige actie, in de zin van ‘vandaag ingezet, morgen gerealiseerd.’

Creëren van een pedagogisch sportklimaat betreft echter nooit een eenmalige actie, in de zin van ‘vandaag ingezet, morgen gerealiseerd.’ Het gaat vaak om het beïnvloeden van een verenigingscultuur en niet zelden om het doorbreken van een bestaande cultuur en dat vergt niet alleen lange adem, maar ook een gerichte en onderbouwde aanpak. Daarover gaat *deel 2* van dit artikel.

Tot slot

Sportverenigingen en trainers zijn zich niet altijd bewust van de pedagogische mogelijkheden. Door een visie te ontwikkelen op een pedagogisch sportklimaat kan een vereniging ervoor zorgen dat jeugdige sporters zich niet alleen beter ontwikkelen en met plezier blijven sporten, maar ook actiever en directer leren omgaan met risicovol gedrag. Een bewust ontwikkeld pedagogisch sportklimaat binnen een club, met in achtneming van de factoren voor cultuurverandering, zorgt ervoor dat jonge sporters gemotiveerd blijven voor de sport én voor de vereniging. Daarmee past het werken aan een pedagogisch sportklimaat ook perfect in de doelstellingen van het Nationale Sportakkoord.

Bronnen

Fix, M., Schipper-van Veldhoven, N., Lara-Bercial, s., North, J., Rankin-Wright, A.J., et.al. (2017). Coaching Children Literature Review – I Coach Kids. <http://www.icoachkids.eu/icoachkids-literature-review.html>

Schipper-van Veldhoven, N. (2016 a). Sport en lichamelijke opvoeding in pedagogisch perspectief, een gouden kans (Lectorale rede). Zwolle: Windesheimreeks kennis en onderzoek nr. 60

Schipper-van Veldhoven, N., (2016 b). Sport en lichamelijke opvoeding in pedagogisch perspectief. Lichamelijke opvoeding, 5, 104, 4-6

Schipper-van Veldhoven, N. (2018). Een pedagogisch- en veilig sportklimaat. In Bronkhorst, A, Van der Kerk, J., & Schipper-van Veldhoven, N. (Eds.). Een pedagogisch sportklimaat; het realiseren van een positieve clubcultuur. Uitgeverij Coutinho. Bussum, pp. 21-29.

Schipper van Veldhoven, N. (2020). Presentatie Kenniscafé Op naar een pedagogisch sportklimaat. Kenniscentrum Sport en Beweging. <https://www.allesoversport.nl/artikel/pedagogisch-sportklimaat-stimuleert-sportplezier-van-jongeren/>

Steenbergen, J. & Romijn, D. (2018). Van goede bedoelingen naar goed gedrag: Tien inzichten in beïnvloeding van ongewenst gedrag voor trainers en bestuurders. Utrecht: Mulier Instituut.

Vertommen, T., Schipper-van Veldhoven, N., Wouters, K., Kampen, J. K., Brackenridge, C. H., Rhind, D. J. A., Neels, K., Van Den Eede, F. (2016). Interpersonal violence against children in sport in the Netherlands and Belgium. Child Abuse & Neglect 51, 223–236.

Contact:
n.schippervanveldhoven@windesheim.nl

Kernwoorden:
pedagogisch sportklimaat, sport als derde opvoedingsmilieu